

TÜRKİYENİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ VE ANAYASAL DÜZENİ

Asistan Uğur MUMCU

GİRİŞ:

Türkiye Cumhuriyeti, Kurtuluş Savaşı sonrası kurulmuş, ilke ve amaçları bu savaşla saptanmıştır. Bu nedenle yeni kurulan Türk devletinin kendisinden önceki Osmanlı Devleti ile bir ilgi ve benzerliği yoktur.¹ Ancak, devletin ilke ve yapısı için doğru olan bu gerçek, toplumsal yapı için söz konusu değildir. Osmanlı İmparatorluğu gibi genç Türkiye Cumhuriyeti de Anadolu dediğimiz yarımadada kurulmuştur. Anadolunun toplumsal özellikleri, her iki devleti de etkilemiş ve bu devletlerin siyasal yaşantılarına damgasını vurmuştur. Siyasal yapının araştırılması için bu yapı ile toplumsal düzenlerin ilişkisini incelemek gerekmektedir. Bundan sonradır ki, soyut öğreti ve kuramları yerle yerine oturtabilelim ve siyasal düzeni alt yapı ilişkileri yönünden niteliyebilelim.

Bu araştırma öncelikle çok yönlü bir incelemeyi gerektirir. Ancak bilimsel incelemelerin yapılmadığı, bilim adına «somut» un değil sadece «soyut» kuralların egemen olduğu bir «laboratuvar» da yapılacak bütün araştırmaların eksik olacağı ve bilimsel kanıtlar yanında bir parça «sezgi»ye dayanacağı da bir gerçektir. Ancak soyut kuralları, kuramları ve siyasal yargıları, toplumsal yapı özellikleri ile karşılaştırmak ve de soyut kuram ve kuralları gerçeklerin sınavından geçirmek tek bilimsel yoldur. Bizde bu küçük incelemede «gerçek»ten «kural ve kuram»a doğru giderek bir deneme yapmağa çalışacağız.

¹ Esen, Bülent Nuri, Prof. Dr. Türkiyede Anayasal gelişmeler, Ankara Üniversitesi hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl 1968 sayı 1-2 Cilt XXV sayfa 35

I. ASYA TİPİ ÜRETİM BİÇİMİ :

Doğu Toplularının Batı toplulularından ayrı özellikler taşıdıklarını ileri süren Batılı yazarlar,² öncelikle Doğu topluluların da özel mülkiyet yerine Miri arazi düzeninin buluşunu «doğu cennetinin anahtarı» olarak nitelemiştir. Toprağın özel kişilerin değil, devletin yada köyün ortaklaşa mülkiyetinde olması, Doğu toplulularına kendilerin özgü nitelikler vermektedir. Doğu sorunu ile ilgilenen Karl Marx ve Engels gibi düşünürler, iklim ve bölgesel koşullar ve özellikle toprağın kanal ve su yolları ile sulanmasından, ba gibi kamu görevlerinin ancak merkezîyetçi yönetimlerce yapıldığı sonucunu çıkarmaktadırlar. Devletin sadece sulama değil, toplulunun tüm hizmetlerini üzerine alması, toprak mülkiyetine de sahip olmasını gerektirmektedir.³

Çıplak mülkiyeti devletin olan bu toprağın işleme ve yararlanma hakkı, özel kişilerin yada toplulukların elindedir. Elde edilen ürünlerin bir kısmı ailenin yagaltımında kullanılır. Geri kalan ürünler devlettir. Devlet yaptığı hizmetler karşılığında bu artık-ürüne el koyar.⁴ Asya Tipi Üretim Tarzına dayalı devlet «topluluklar arasındaki savaşı ortadan kaldırmakta ve topluluk için gerekli kamu işlerini yürütmektedir.»⁵

Ancak devlet, el koyduğu bu değerle uyumlu olarak kamu hizmetini yürütmemektedir. Yani artık ürün tümü ile kamu hizmetlerine ayrılmaktadır; devlet üretici ilişkisi «genel sömürme» biçimindedir.⁶

Köylünün ürettikleri çeşitli yollarla devletin eline geçer. Devlet eline geçirdiği bu artık ürünü, merkezîyetçi bir devlet yönetiminin koşullarına göre harcar. Devletin siyasal örgütü bu ekonomik ilişkiyi yansıtır. Devlet üretici ile ilişkisinde kendi iyecararşısını bağı asker-memurları kullanır. Üretici devleti bu asker-memurlar temsil ederler. Devletin çıplak mülkiyetine sahip olduğu bu topraklar :

² Dıvıçioğlu Sencer, Prof. Dr. Asya Tipi Üretim Tarzı ve Osmanlı Topluluğu. İstanbul Üniversitesi yayımları. İktisat Fakültesi no 212 İstanbul 1967 s 2. Yazar, The Correspondence of Marx and Engels, International Publishers Newyork adlı esere yollama yapmaktadır.

³ Dıvıçioğlu. y.a.g.e s 8

⁴ Dıvıçioğlu. a.g.e s 11

⁵ Dıvıçioğlu a.g.s 12

⁶ Fişek Kurthan, Asya Feodalitesi ve Emperyalizm, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi cilt XXII. 1967. s 175

- I — Arazi-i Miriye-i Sırfa (Tüm gelirin hazineye ayrıldığı topraklar)
- II — Arazii Müriye-i Mefkufe (geliri yada tasarrufu ya da hem geliri hem tasarrufu belli konulara ayrılan topraklar)

olmak üzere ikiye ayrılır.⁷ Askeri otoriteye bağlı Osmanlı Devletinde⁸ toprağın yönetimi bazı koşullarla belli kişilerin ellerine verilirdi. Devletin Miri Araziden «muayen bir kısmın yıllık gelirin tamamını veya bir kısmını, belli hizmetler mukabilinde bir şahsa tevcih etmesine» dirlik ya da tımar denirdi. Bu topraklar genellikle savaşta yararlık gösteren kumandanlara ve devlet memurlarına verilirdi. Ancak dirlik sahibi araziyi kendi işleyemediği gibi, sahibi bulunduğu dirliğide bir başkasına devredemezdi. Araziyi reayaya işletmek üzere verir ve elde edilen ürün üzerinde devletin gelirlerini toplardı.⁹

Dirlik sahibi arazinin maliki değildir. Çıplak mülkiyet devlettir. Burada dirlik sahibinin devlet ile ve reyanın dirlik sahibi Batıdaki Feodal Beyden başkalık gösterir. Batıda senyör, hem toprağın bu toprağı işleyen serfin sahibidir.. Batı feodalitesinde köylülerin içerisinde buldukları bağımlılık, kullu -kölelik nitelikleri taşıyordu.^{10, 11, 12}

Sahibi arz denilen ve asker-memur karışımı yetkilerle donatılmış bu dirlik sahipleri batıdaki senyörlerle karşılaştırılırsa, senyörlerden az yetkilere sahip oldukları görülür.¹³

Dirlik sahibi vergiyi halktan alır, devlete verir. Devlet, böylece vergiyi bu asker-memurlar eliyle toplamış olur. Merkezi otoriteye bağlı dirlik sahiplerinin devlete karşı boyunları büküktür. Dirlik sahibi merkezi otorite ile ilişkilerini sürdürürebilmek için, merkezin buyruklarına uyar.¹⁴ Doğu-Batı toprak düzenindeki ayrı nitelikler

⁷ Cin Halil, Miri Arazi ve Bu Arazinin Mülk Haline Dönüşümü, A. Ü. H. F yayımları 1969 s. sayfa 47

⁸ Köprülü Bülend. Prof. Dr. Toprak Hukuku Dersleri, Ü. H. F yay. 1958 s II

⁹ Cin Halil, y.a.g.e s 60

¹⁰ Sencer Oya. Türk Toplumunun Tarihsel Evrimi. Habora Yay. 1960 s. 29

¹¹ Gibb-Bowen. Islamic Society and the West. 1950 London, s 235-258

¹² Zubritski. Kerov. Mitrospki, İkel Toplum, Köleci Toplum, Feodal Toplum. Sol Yayınları s 174

¹³ Avcıoğlu Doğan, Türkiyenin Düzeni. Dün. Bugün, Yarın. Ankara 1969 I. bası Bilgi Yayınları s 15 vd

¹⁴ Küçükömer İdris. Düzenin Yabancılaşması. Ant yayımları 1969 İstanbul. s 38

bu ilişkide kendini gösterir. Batı feodal Beyinin kendi mülk ve kişiliğine bağlı egemenliği doğu toplumlarında devletin dirlik sahipleri eliyle temsil ettiği egemenlik biçimindedir. Bu ilişki içerisinde asker-memurlar devlet adına köylünün ürettiği ürün'e el koyarlar. Devlet buna karşı topluma hizmet eder. Ancak hizmet az, bu hizmet için el konulan ürün fazladır. Devlet topluma, bu topluma, bu toplumun olanaklarından yararlandığı ölçüde hizmet etmez.¹⁵

Devlete bağlı «kapıkullarını» besleyen, onlara emekçi kitleler ve sınıflar karşısında siyasal ve ekonomik güç veren ilişki budur. Egemen sınıflar devletin temsilcisidirler. Merkezî siyasal örgütün güçlenmesi ve toprak ilişkilerinin bu nitelikte bir üretim biçimine girmesi ile iki tür ayrıcalıklı gurup toplum içerisinde güç sağlıyordu. Bu guruplar: 1 — Hizmet aristokrasisi 2 — Mülk sahipleriydi.¹⁶

Asya tipi üretim tarzı şeması özetlenirse, üretim biçiminde emek ve toprağın iki ana öge bulunduğu ve emek sahibinin köylü, reaya, olduğu söylenebilir. Köylünün ürettiğine devleti el koyar. Bu iş devlet adına ve devlet ierarşisine bağlı asker-memur kişiler aracılığı ile yapılır. Emek sahibi toprağın tasarruf hakkına sahip olduğu için özgür ancak toprağın mülkiyetine sahip olmadığı için «genelleşmiş köledir»¹⁷

Asya Üretim Tarzındaki bir toplum sınıflı bir toplumdur. «...ödenmeyen artık emeğin üreticilerden çekip alındığı iktisadi şekil... matbu ile tabi arasındaki ilişkileri tayin eder...»¹⁸ Bundan dolayı, Asya Toplumlarında sınıflar devleti temsil eden matbu ve üreticileri temsil eden tabi olmak üzere ikiye ayrılır. Yani devletin siyasal birliğine bağlı ve devletin örgütün içerisinde bulunan asker-memur karışımı niteliğindeki Dirlik sahipleri ile çıplak mülkiyeti devletin olan toprağı işliyen reaya, köylü ve emekçi sınıfları oluşturmaktadırlar.

Kısaca özetlediğimiz Asya Tipi Üretim Tarzı görüşlerine cevap verilmekte ve de Osmanlı Toplumunda çağın koşullarına uygun olarak ticaret ilişkilerinin var olduğu, köylünün küçük işletmeler aracılığı ile ticaret yaptığı, köylülerin bu işletmelere sipahilerden

¹⁵ Boran Behice, Bürokratlar bir sınıf mıdır? Emek Dergisi sayı 5

¹⁶ Werner'e göre Osmanlı Feodalitesi, Dr. Doğu Perinçek, A. Ü. H. F yayınları Fakülte Dergisi sayı 3-4 cilt XXV yıl 1968 sayfa 307

¹⁷ Divitçioğlu, a.g.e s 25

¹⁸ Divitçioğlu, a.g.e s 23-26

alınan tapularla sahip olabildikleri ileri sürülmektedir.¹⁹ Asya Tipi Üretim Tarzı görüşlerine katılmıyanlar Anadolu'da «...asya tipinden farklı ve özel mülkiyete hayli yaklaşmış bir tasarrufun varlığından..» söz etmektedirler.

Ayrıca İpek yolunun Osmanlı topraklarından geçmesi, hanlar ve kervansarayların bu yollar üzerinde kurulması Osmanlı toplumunun Asya Tipi üretim ile anlatılan çizgilere pek uymadığını anlatmaktadır. XVI. yüzyıl öncesi Türk köylerinin «...çağın şartları gereği kapalı üretim hakim olmakla birlikte, ticaretle bir hayli açılmışlar ve ticari hayata az çok entegre olmuşlardır..»²⁰

Doğan Avcıoğlu Türkiye'nin Düzeni kitabında anlattığına göre «İslam et Capitalisme..» adlı eserin yazarı Redinson, Osmanlı toplumunda bir «Müslüman ortak Pazarı»ndan söz etmektedir. Kaldığı Osmanlı toprak düzeni, özel mülkiyet düzeninde açılması olanak sız bir engel değildi. Reaya, tapu senedi ile tasarruf edebilmekte, tarımsal işletmeler tasarrufa konu olabilmektedir.²¹

Bunun dışında miri arazinin tasarruf hakkı, giderek mülkiyet haklarına benzeyen bir özelliğe bürünmüştü. Osmanlı toplumundaki bu yapısal özelliklerine bağlı olarak bir kısım reaya zenginleşmiş, tefecilik, faizcilik yayılmağa başlamıştır. Toprağın hukuksal düzeni ve faizciliği yasaklayan dinsel buyruklara rağmen ticari ilişkiler yasakları aşmış, toplumu yozlaşmağa yöneltmiştir «faizcilik giderek köylüyü sömürmeğe, tarladan mahsulü ucuza kapatmağa..»²² tarla ve bahçelerin rehini, murabaa mukaveleleri yapmağa zorlama gibi tam bir sömürüye dönüşmüştür.

Bu toplumsal koşullar içerisinde merkezi otoritede başlayan siyasal yıkıntı ile toplumda ciddi rahatsızlıklar Osmanlı Devletini sarsıntılara sürüklüyor ve toplum sanayi ihtilalini bu olumsuz koşulları ile karşılıyordu. Toprakta özel mülkiyetin gelişimi, tefecilik ve faizcilik gibi yollarla sermaye birikiminin oluşmaması ve bir kısım reayanın topraklarını bırakarak gezici işler araması, Asya Tipi Üretim Tarzı kuramcılarının görüşlerinin aksine «prekapitalist düzeni temellerinden sarsan, ama daha ileri bir toplumsal geçiş olanaklarını bağrında taşıyan olaylardır»²³

¹⁹ Avcıoğlu, a.g.e s 13

²⁰ Avcıoğlu, a.g.e s 18

²¹ Cin, Halil a.g.e s 296; Bak ayrıca; Erdost Muzaffer, Aydınlık Dergisi, sayı 5 sayfa 364

²² Barkan, Ömer Lütfi, İktisadî Kalkınmanın Sosyal Meseleleri Konferansı. İstanbul 1963 s 28.

²³ Avcıoğlu, a.g.e s 20

Sonuç olarak, gerekse Asya Tipine bağlı toplumlarının gerekse batı feodalitesinin dayanağı toprağa bağlılıktır. Bu bağlılığı zorunlu sonucu olarak, köylünün omuzlarına yüklenmiş ekonomik yükümlülükler —üretim ilişkileri değişmedikçe— azçok benzer özellikler gösterirler. Batı feodalitesine bağlı serf de, doğudaki reaya da mülkiyeti kendilerinin olmayan topraklarda çalışmakta olup; her ikisinde üretim artığından emek sahibi olmayanlar yararlanmaktadır. Tüketicinin niteliği üretimin temel özelliğini değiştirmez.

Batıda feodal bey, Asya toplumlarında ise Devlet, Batıdaki feodal beyler yerine kendi siyasal örgütüne bağlı asker-memurlar aracılığı ile artık değere el koyar.²⁴ Konumuz bakımından önemli gözlem bizce budur.²⁵ Herhangi bir üretim ilişkisinde araştırılacak konu, üretim biçiminin niteliğidir. Sınıflar bu üretim biçiminin sonucunda oluşurlar. Asya toplumlarında sınıfları belirleyen ekonomik ilişki, Devletin reayayı sömürmesidir. Reaya Osmanlı toplumunda emekçi sınıftır. Devlet el koyduğu artık değeri saray aristokrasisi ve dirlik sahipleri ile birlikte paylaşır. Dirlik sahipleri ve saray aristokrasisi devlet ile iç-içe geçmiş olarak egemen sınıfları meydana getirmiş olurlar. Devletin siyasal yapısını nitelleyen temel ilişki budur.

II — SANAYİ İHTİLÂLİ VE OSMANLI İMPARATORLUĞU :

Batıda Sanayi ihtilâli yapılırken, Osmanlı toplumu bir yıkıntı içerisindeydi. Dar topraklar üzerinde yetersiz doğal kaynaklarla yaşamak zorunda kalan Avrupa, coğrafi keşiflere yönelerek, bu keşifler sonunda ortaya çıkan yerlerdeki doğal kaynaklara el koydu. Bunun sonucu, Fransa, İngiltere, Hollanda gibi devletlerin kasalarında sermaye birikimi oluşmağa başladı. Avrupa bu fetih politikasının sonucu ticari kapitalizmin ön koşullarına ulaştı. XVI ve XVII. yüzyıllardaki bu gelişmeler «...eski üretim biçiminin çöküşü ve kapitalist üretimin doğuşuna...» yol açmıştır.²⁶

Artık Batının altın ve gümüş darlığı nedeni ile bir türlü sahip olamadığı üstünlük, doğudan batıya geçmiş ve artık roller değiş-

²⁴ Avcioğlu, a.g.e s 12

²⁵ Asya Tipi Üretim Tarzı tartışmaları için bakınız ayrıca, E. Verga, Asya Tipi Üretim Biçimi, Sosyal Adalet s 20. S. Hilav, Asya Tipi Üretim Tarzı Üzerine, Eylem no 13, M. Belli, Asya Tipi Üretim Tarzı üzerinde birkaç söz. Aydınlık sayı 6

²⁶ Avcioğlu, a.g.e s 27

meğe başlamıştır.²⁷ Türkiye'nin doğal kaynakları ve coğrafi özellikleri dolayısı ile Sanayi devrimi tamamlamış ve ticari kapitalizmin koşullarına ulaşmış Batı ile ilgi kurması bir ekonomik zorunluluktur. Sermaye artık para gücü aracılığı ile tüm dünyaya hükmedecek «Sanayi Feodalitesi»nin doğumuna yol açmıştır.²⁸ Bu yeni feodalite egemenliğinin kurallarını yürütecek ve de sermaye «fethedilmemiş» topraklarda açık pazar olanakları arayacaktı.

1838 Ticaret anlaşması ile Osmanlı Devleti batı ile kaçınılmaz ilişkisini kurarak tam bir açık pazar durumuna girmekte gecikmedi. Yusuf Kemal Tengirşek bu anlaşmayı şöyle niteliyor «...devletin başına duyunu-u umumiye gibi bir bela.»²⁹ Büyük Reşid Paşa ise, bu anlaşmayı İmparatorluğun kalkınma yolunu açacak bir belge olarak imzalıyordu.³⁰ Bu anlaşmanın batıya sağladığı ekonomik ayrıcalıklar giderek devleti kısıvrak yakalayacak bir güce erişti.³¹

Bu koşullarla devlet ticari kapitalizmin tüm yıkıcı etkileri ile karşı karşıyaydı. Tanzimat, düzeydeki bütün yeniliklerine rağmen, temelde Avrupa ticari kapitalizmine hukuksal ve idari kolaylıklar sağladı. Tanzimatın getirdiği biçimsel reformların denetlenmesi bile batı devletlerince kullanılacak bir yetkiydi. 1856 Paris ve 1878 Berlin anlaşmaları ise bu teslimin en güçlü bağlarıydı. «Tanzimat hareketi hukuk planında dahi, Batılılaşma değil, Batının sömürgeci olma hareketidir»³²

Kısaca değinilen bu gelişme sonunda, devlet borçlanarak; bu borçları ödeyemeyecek bir yakıntı içerisine sürüklenmiş ve Osmanlı İmparatorluğu Duyunu-u Umumiye'ye teslim bayrağını çekmişti. Devlet artık, mali, idari ve siyasal örgütleri ile «milli» değildi: Uluslar arası sermaye devleti yenmiş ve teslim almıştı.

Avrupa ticari kapitalizminin gelişip Osmanlı İmparatorluğu ile ilgi kurunca küçük sanayi çökmesi bir ekonomik zorunluluktur. Bu ilişki sonunda Osmanlı küçük sanayi çökmüştü.³³ Bu çöküşle ilgili olarak Ömer Lütfi Saraç'ın verdiği rakamlar gerçekten ilgi çekicidir. Örneğin 1838 yılında İngiltere'nin Osmanlı İmparator-

²⁷ Berkes, Niyazi, Yön, 21 Ekim 1966.

²⁸ Talas Cahit, İçtimai İktisat, İkinci Bası, s 19 S.B.F. yayını

²⁹ Tengirşenk, Yusuf Kemal. Harici Ticaret Siyaseti, Tanzimat. 1940 s 319

³⁰ Avcioğlu, a.g.e. s 51

³¹ Avcioğlu, a.g.e s 53-54

³² Avcioğlu, a.g.e s 59

³³ Sarc, Ömer Lütfi, Tanzimat ve Sanayimiz. s 432

luğuna 10.834 sterlinlik pamuklu dokuma ihtiyacı bir yıl sonra 1829 da 39.920; 1830 da 95.355 ve 1831 de ise 105.615 sterline yükselmiştir.³⁴

Sadece dokuma sanayii dalında verilen bu örnek, Sanayi ihtilalini yapmamış bir ekonominin üstün bir ekonomi ile ilişki kurunca, ne denli ekonomik bağımlılığa sürükleneceğini göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu açısından bu ters yönlü gelişim, dış borçların etkisi ile bütütün olumsuz bir yöne sürüklenmiş, 1854-1914 yılları arasında alınan dış borçların tutarı (399.498.110) Osmanlı lirasını bulmuş ve devlet bu «fatura» ile Duyun-u Umumiye'ye teslim olmuştu.³⁵ Devlet gelirlerinin yüzde 31.5'i Duyun-u Umumiyenin elinde olup, bu örgüt ikinci bir maliye bakanlığı gibi çalışıyordu. Bir yabancı yazarın konu ile gözlemi ilginçtir.³⁶ Yazar Duyun-u Umumiye yönetimi ile ilgili görüşlerini şöyle özetliyor.

«... Duyun-u Umumiye, Türk Mali Politikasını, gerek kendisine gerek ilgilendiği teşebbüslere en uygun yönlerle çevirecek kadar güçlü idi. Yönetim kurulunda, çeşitli devletlerin temsil edilmesi, bu meclisi bir veya birkaç Avrupa temsilcisinin temsilcisi olmaktan çok, Avrupanın bir sınıf halkını temsil eden bir kurul durumuna sokmuştu..»

Avrupadan alınan borçların ödenmemesi nedeni ile 1881 de «Muharrem Kararnamesi» ile kurulan Duyun-u Umumiye şeklen bir Osmanlı dairesidir. İşin temelinde ise Avrupanın o zamanlardaki bütün devletler bu örgütte temsil ediliyorlardı. Dolaylı vergilerden başka dolaysız vergilerinde yüzde 29.9'u da yabancı denetimi altındaydı. Duyunu Umumiye personelin atanmalarında doğrudan doğruya yabancılardan kurulu Duyun-u Umumiye Meclisince yapılırdı. Yukarıda dirlik sahiplerinin merkezi idare ile ilişkilerinde değindiğimiz vergi toplama işi, artık Duyun-u Umumiye idaresince yürütülüyordu. Ekonominin dış ilişkileri bulunmadığı sırada, devletin siyasal örgütüne bağlı asker- memurlar eliyle yürütülen vergi toplama işi, artık devleti teslim alan ticari kapitalizmin kararları ve örgütleri ile yürütülüyordu.

³⁴ Sarç, Ömer Lütfi, Tanzimat ve Sanayimiz s 425

³⁵ Fişek, Kurthan, Osmanlı Dış Borçları üstüne. S.B.F dergisi cilt XXII no 5 1968 s 162-163

³⁶ Donal. C. Blaisdell. Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Kontrolü, İstanbul 1940 s 179-181 Avcioğlun'dan nakil a.g.e s 62-65

III — SİYASAL GELİŞMELER :

Bu ekonomik koşulların içinde Osmanlı fikir dünyasında çeşitli fikir akımları ile çalkalanıyordu. Batının ekonomik üstünlüğünden habersiz Osmanlı aydınları, biçimsel reformlarla, batı gibi üstün ve güçlü olunacağına inanıyorlardı. Bu fikirler «..Batı medeniyetine (civilisation) girmeyi ve Avrupa müşterek hukukuna katılmaya İmparatorluk için bir nefsi müdafaası sayan, Koca Reşid Paşa, Tanzimat fermanını okuduğu gün ilân etmişti..»³⁷ Alt yapı ile gelişme bu dönemde hiç düşünülmemiş ve sadece batıdan aktarılan kuralların ortak uygarlığa geçişte yeter çabalar sayılmıştı.

Sorun batılılaşmak olarak ortaya konulunca, bunun neden ve sonuçlarını araştırmak gerekir. Koşullar Osmanlı İmparatorluğunu Batılılaşmaya zorluyordu. Ama bu ne nitelikte bir zorlamaydı?.. «Bu programın gerçekleştirilmesi için ortayı, diğerlerinden daha ağır basan üçüncü bir kuvvet çıkacaktır. Bu kuvvet bizzat batıdır..»³⁸ Ancak batı «..Osmanlı devletinin kurtuluşuna ve kalkınmasına çok kere Haçlı zihniyeti ile, fakat herşeyin üstünde, menfaatleri açısından bakmıştır...»³⁹ Fakat batı bütün bu girişimlerini medeniyet adına yapıyordu. 1856 islahat fermanının imzalanmasında baş rolü oynayan Çarlık Rusyasının uygarlık adına ileri sürdüğü istemlerde ilgi çekiciydi. «Bu iddia (Imperialist) bir politikanın hareket noktasını teşkil edince, en ileri sayılan batı devletlerinin güttükleri gerçek gayenin gizlenmesinde yaramıştı. Meselâ, Çarlık Rusyasının Batı medeniyeti adına hareketini anlamaya, böyle bir hak iddiasını meşrulaştırmağa pek imkân yoktur. Kaldığı mujikin sosyal seviyesinin Osmanlı köylüsünden daha üstün olup olmadığı soruşturmağa değerdı...»⁴⁰

Yapısal özellikler siyasal gelişmeleri belirler; onlara yön ve renk verir. Osmanlı İmparatorluğunda batılılaşma çabaları, ekonomik ilişkilerin batıca ele geçirildiği bir döneme rastlar. Düzeyde, biçimsel kurallarla ne kadar değişiklik yapılırsa yapılsın, bütün bu değişimler gerçek uygarlığın kurulmasına, toplumun demokratlaşmasına yardımcı etken olmuyorlardı ve olamamasıda doğaldı.

³⁷ Tunaya, Prof. Dr. Tarık Zafer, Türkiye'nin Siyasî Hayatında Batılılaşma Hareketleri, Siyaset İlmi serisi no 8. İstanbul 1960. s 33

³⁸ y. a.g. e s 37

³⁹ y.a.g.e s 37

⁴⁰ y.a.g.e s 40

Batılılaşma hareketleri döneminde en önemli girişimlerden biri Şuray-ı Devlet adı ile Danıştayın kurulmasıydı. Şuray-ı Devlet, İdare sahasında «..bir istişare meclisi ve selâhiyeti çok noksan bir idare kaza taslağı olarak vazifesine devam eylemiştir.⁴¹ Prof. Tarık Zafer Tunaya'ya göre Şuray-ı Devletin kuruluşu «..Meşrutî rejime bir adım teşkil etmişti..», o zamanki ortak kanıya göre «..iptidai bir meclis-i mebusandı..»⁴² Vilâyet Meclisleri, kendileri ile ilgili reform tasarılarını Şuraya verirler, böylece merkezi iktidar ile yurttaşların dolaylıda olsa ilişkisi sağlanmış olurdu. Şuray-ı Devletin geçirdiği aşama, batı tipi kurumlar ile iktidar ilişkisini yansatması bakımından ilgi çekicidir. Başlangıçta batı tipi parlamanto düzenine geçişte bir aşama olarak kabul edilen Şuray-ı Devlet, bir süre sonra iktidarı frenleyici eylemlere girişmiş bundan son derece tedirgin olan iktidar, Danıştay'a kendilerine bağlı kişileri seçerek devrin tanımı ile Şurayı Devlet değil «Şuray-ı Evet» olmuştu.⁴³ Böylece batı tipi ilk kurum doğarken olmasa bile çocuk yaşta ölmüştü.

Bu dönemin ikinci önemli olayı, İmparatorluğun yeni idari bölgelere ayrılmasıdır. Bu ayırım ile Osmanlı imparatorluğu Vilâyetlere bölünmekteydi. Bu bölünme imparatorluğun geleneksel yapısına ilk kez seçim ilkesini ve mahalli idare sistemini getiriyordu.⁴⁴ Vilâyet, Liva, Kaza, Karye olarak dörtlü bölünmede önemli yenilik Vilâyet Liva kazalarda ve karyelerde halk tarafından seçilen «İhtiyar Meclis» leri ile «İdare Meclis» leri varlığıdır.

Seçim ilkesi, bu idari bölünme ile benimsenmiş, meşrutî yönetime doğru bir adım atılmıştı. Bütün Karye halkı tarafından seçilen İhtiyar meclisleri, Vilâyet, Liva, Kaza tarafından seçilen İdare Meclisleri Osmanlı toplumunda seçimin ne demek olduğunu anlatan ilk uygulamalardı. Gerçekten, 1876 de İlk meşrutîyetin ilk genel seçimlerinde, idari bölünme sonucunda oy hakkına sahip olan seçmenler ikinci seçmen olmuşlardır.⁴⁵

Tanzimat Hareketi ikicil bir nitelik taşır. Bir yanda, çağın koşullarına uyularak biçimsel batı kurum ve kurallarının benimsenmesi; diğer yandan islamcı kurum ilkeleri de korumak, giderek gelişmeli bir uygulamaya, temelden yoksun girişimlere yöneliyordu.

⁴¹ Onar, Prof. Dr. Sıddık Sami İdare Hukukunun Umumi Esasları cilt II, sayfa 702.

⁴² Tunaya, a.g.e s 41

⁴³ Tunaya, a.g.e s 42 (Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi c VII s 149)

⁴⁴ Tunaya, a.g.e s 40-41; Onar 704 vd

⁴⁵ Tunaya, a.g.e s 41.

Bu devir eski ile yeninin birlikte yaşatılmak istenen bir siyasal çalkantının izlerini taşır.⁴⁶ Bir yandan padişahın sınırsız yetkilerini kısmak isteyen demokratik özlemler aydınlar devrin iktidarı ile savaşırken, batı kapitalizmi, saray aristokrasisi ile birlikte bu girişimleri emperyalizmin koşullarını kolaylaştırıcı yönde kullanmak istiyordu. Bu arada Mekteb-i Harbiye ve Mekteb-i Mülkiyede, soyut özgürlük yandaşı aydınlar düzene karşı ihtilâlcî duyguları taşıyarak yetişiyorlardı. Padişah otoritesinin sarsılıp bunun yerine bürokratik güçlerin geçmesi⁴⁷ amacı Tanzimatın otorite kaynağı üzerindeki değişiminin özelliğidir. Bürokrasi, sarayın gücüne karşı kendi sesini duyurmak istemektedir. Batı burjuva demokrasilerinin biçimsel kural ve kurumları burjuva-bürokrat yönetim özleminin ilk belirtileri sayılabilir.

IV — BİRİNCİ MEŞRUTİYET :

Tanzimatın öngördüğü amaçlar gerçekleşmemiş siyasal amaçlar toplumsal sonuçlarını vermemiştir. Bu zorunlu bir toplumsal kuraldır. Batının başka toplumsal temel ve koşullara bağlı olarak sahip olduğu biçimsel kural ve kurumlar, bu temel ve koşulların dışında toplumun yasa ve kurumları olarak benimsenmemiştir. Bu uygulamaları toplumsal gerçekle çatışacağı doğaldır. Çatışma kendiliğinden doğdu. Batı ve doğu telifçiliği, iki ayrı uygarlık verilerinin uzlaşmaz çatışması ile toplumu bilinçli bir gelişme olanak ve ortamını yaratamadı.

Padişahın siyasal gücünü, batı demokratik kurumları ile sınırlamak isteyen devrin siyasal kadrosu, meşru hükümet, yasaların tartışma yolu ile kabulü, anayasaya bağlı devlet yönetimi gibi⁴⁸ isteklerinin ancak bir parlamento eliyle gerçekleşeceğine inanmıştı.

Türk siyasal hayatında «Genç Türkler» adıyla anılan Meşrutiyet savaşçıları, devrin iktidarı ile olan savaşlarındaki cesaret ve özverilerine (fedakarlıklarına) rağmen, çağın ekonomik koşullarının bilincine varacak bir eğitimden geçmemişlerdi.⁴⁹ Görüşleri sadece batının biçimsel kurallarına bağlı soyut demokrasi anlayışına dayanıyordu. Ancak bu eksiklik, «Genç Türklerin» kişiliklerine yüklene-

⁴⁶ Balta, Prof. Dr. Tahsin Bekir, İdare Hukukuna Giriş, Ankara 1969 O.D.A.İ yay s 46

⁴⁷ Esen, Bülend Nuri, Prof Dr. Türk Anayasasına Giriş. 1968 Ankara s 35-35

⁴⁸ Esen, Bülend Nuri, Prof Dr. Türk Anayasasına s 39

⁴⁹ Avcıoğlu, a.g.e s 16 vd.

cek bir suç değildir. Toplumun onlara verdiği eğitim kısırdı. Bu kadro, her türlü görüşle eleştirilecek yanlarına rağmen, koşullarına oranla **ilerici** bir savaş vermişlerdi. Bu kadronun bütün savaşlarında derin bir vatanseverlik bilinci yer almaktaydı.⁵⁰ Yeni Türklerin devrin iktidarı ile bu savaşı, Türk tarihinin en ilginç aşamalarından biridir.

Tanzimattan sonraki dönemin en önemli olayı, şüphesiz 1876 Anayasasının kabulüydü.⁵¹ 1876 Anayasası Türk siyasal hayatın ilk yazılı anayasasıdır. Bu anayasa, kişi güvenliği, basın, eğitim özgürlükleri, eşitlik, mülkiyet gibi hakların yasa güvencesine alınması anayasal kurumlar olarak benimsiyordu. Ancak anayasal yapıdaki birtakım eksiklikler «..teminatsızlık ve müeyyide yokluğu..»⁵² bu anayasaya eylemsel geçerlilik vermiyecek ve Mithat Paşanın çabası ile yürürlüğe konulacak bu metin bir süre sonra etkinliğini yitirecekti.

1876 Kanunu-u Esasisi halk iradesine dayalı bir anayasa değil, ancak hükümdar eliyle bağışlanmış bir Berat niteliğindedir.⁵³ Padişah üstün yetkilerle donatılmış olup, seçimle gelen organlar, padişahça seçilmiş kurullarca etkisiz duruma sokulmaktaydı.^{54 55}

Teşkilâtı Esasinin bu yapısal eksikliklerinden yararlanan Abdülhamit II 14 Mart 1878 de Mebusan Meclisinin çalışmalarını ortelemiştir ve buna neden olarakta fevkalâde hal ve halkın ehliyetliliği gibi gerekçeler ileri sürülmüştü.⁵⁶

Türk siyasal hayatının özelliği bakımından 1876 Teşkilâtı Esasisinin geçirdiği siyasal öykü son derece ilgi çekicidir. İlk Anayasa metni, yürürlüğe konmasından kısa bir süre sonra eylemsel geçerliliğini yitiriyor ve bir diktatörlüğe yol açıyordu. Anayasal geleneğimizdeki ilk «harç» budur.

⁵⁰ Mardin, Şerif, Jön Türklerin Siyasî Fikirleri, Ankara 1964 s 32

⁵¹ Esen Bülend Nuri, Prof. Dr. Türk Anayasasının Giriş, s 36-37; Kapani Münici, Prof. Dr. Kamu Hürriyetleri s 88-89; Timur Taner, Doç Dr. Türk Devrimi s 66 vd; Tunaya Tarık Zafer Prof. Dr. Batılılaşma Hareketleri s 44-45; Arsel İlhan Prof. Dr. Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s 23-31

⁵² Kapani, y.a.g.e s 89. Esen, y.a.g.e. s 37.

⁵³ Esen, y.a.g.e s 37

⁵⁴ Kapani, a.g.e s 89

⁵⁵ Tunaya, Batılılaşma Hareketleri, s 44-45

⁵⁶ Arsel, Prof. Dr. İlhan, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları. Ankara 1962 s 23-31

⁵⁷ Tunaya, y.a.g.e s 45.

V — İKİNCİ MEŞRUTİYET :

Türk siyasal tarihinde «hürriyetin ilanı» olarak tanımlanan İkinci Meşrutiyet Genç Türklerin yurt içinde ve dışındaki özgürlük savaşlarının sonunda ortaya çıkmış bir siyasal devirdir.⁵⁷ Bu devrin İkinci Meşrutiyete yol açmış önemli olayları vardır. Bunlar «Osmanlı Terakki ve İttihat Heyeti İçtimaiyesi» tarafından Manastır Valisine gönderilen ve hükümeti gayrimeşru bir hükümet olarak niteleyen 23 Haziran 1908 beyannamesi ile Rumeli mitingleri ve saraya çekilen telgraf olarak sıralanabilir.⁵⁸ Bu son olaylarla saray büyük bir ayaklanmanın varlığından şüphelenmiş ve devrin iktidarı çaresiz kalarak meşrutiyeti ilan etmişti. Manastır vilayetinde Harbiye Mektebi Ders Nazırı Binbaşı Vehip Bey tarafından ilan edilen İkinci Meşrutiyet, bu girişimin «Kanuni Sultan Süleyman devrinden beri Padişahla millet arasındaki kafesi» yıktığını «adalet, meşveret, müsavat, hürriyet ve uhuvet» ilkelerini kabul ettiğini ve Meşrutiyetin «yetimlerin gözyaşlarını dinderecek..» Kanunu-u Esasisinin tüm sorunları çözümlüyeceğini duyuruyordu.⁵⁹

Rumelideki bu kaynaşma sarayı zorunlu olarak İkinci Meşrutiyeti ilana zorlamış, Padişah bir «İrade-i saniye» ile kendi yerleştiği diktatörlüğü kendi eliyle kaldırır bir tutuma yönelmişti. Siyasi suçlular affedilmiş, af yetkisi genişlemiş ve hafiyelik kaldırılmıştı.⁶⁰

Padişah Abdülhamit 2 Temmuz 1908 de Meşrutiyet programını Hattı Hümayunda belirtirken, anayasal gelişmelerin kısa bir özeti veriyor ve kendisinin meşrutiyet ilanı için gerekli koşulların varolduğu kanısına vardığını açıklayarak hak ve özgürlüklerin de kabul edildiğini duyuruyordu.⁶¹ Bazı yazarlar Rumelideki İkinci Meşrutiyete yol açan siyasal gelişmelerin Osmanlı devletindeki reform teşebbüslerinde ilk kez halk unsurunu ortaya çıkardığını ileri sürmektedirler.⁶² Bu görüş gerçek olarak kabul edilirse, İkinci Meşrutiyetin getirdiği özgürlükleri sarayın değil halkın getirdiğini kabul etmek gerekmektedir. Tanzimat dönemlerinde sa-

⁵⁷ Tunaya, Prof. Dr. Tarık Zafer, Hürriyetin İlanı, Siyaset İlmi Serisi I, İstanbul 1959, s 5-6

⁵⁸ Tunaya, y.a.g.e. s 6-8

⁵⁹ Tunaya, y.a.g.e s 9

⁶⁰ Tunaya, » s II

⁶¹ Tunaya » » s II

⁶² Tunaya, Tarık Zafer, y.a.g.e. s 8; Kapani y.a.g.e s 90; Bernard Lewis, The Emergence of Modern Turkey s 206 vd.

raydan halka yönelen reform istekleri, bu yazarlara göre ilk kez halktan sarta doğru bir yön ve güç kazanıyordu. Bu gözlemin çıkaracağımız sonuçlar bakımından önemi vardır.

İkinci Meşrutiyetçiler sadece 1876 Anayasasının yürürlüğe konması ile yetinmemişler ve bazı anayasa değişiklikleri yaparak padişahın yetkilerini kısıcı ve parlamentoya yetki tanıyıcı hükümler getirmişlerdi. Bu yeni değişikliklerle parlamentar sistemi andırır bir anayasal denge kuruluyor, haberleşme gizliliği ve toplanma ve dernek kurma gibi özgürlükler kabul ediliyordu.⁶³

İkinci Meşrutiyet siyasal bilinçlenme açısından önemli bir aşamadır. Bu devirde kitleler ilk kez siyasal fikir ve siyasal örgütlerle karşılaşma olanağı bulmuşlar⁶⁴ ve bu koşullara bağlı olarak da bir kamu cyu oluşmağa başlamıştı.

Bu devrin siyasal örgütü «İttihat ve Terakki cemiyeti»dir. Bu dernek çatısı altında saltanatı yıkmak isteyen her tür siyasal düşüncede aydınlar yer almıştı.⁶⁵ Bu nedenledir ki iktidara gelindikten sonra ne yapılacağı konusu kesin ilkelerle saptanmamış; zaman zaman Türkçülükten islamcılığa, Osmanlıcılıktan liberaliğe, hatta laikliğe ve devletçiliğe yönelmişti. Program ve tutumunda kararlı ve tutarlı da değildi.

Abdülhamit ile mücadelede anayasa ve hürriyet romantizminin sözcüsü olan İttihat ve Terakki çok geçmeden, anayasanın eylemsel geçerliliğine karşı çıkmış ve anayasayı uygulamamanın yollarını aramıştı.⁶⁶ 31 Mart gerici ayaklanmasından sonra İttihat ve Terakkinin tutumu daha da sertleşmiş ve bir süre sonra kısır siyasi çekişmelerle Abdülhamid devrinin yıkıldığı noktaya yeniden gelinmişti. İkinci Meşrutiyet sonrası devrinin en ilginç olayı 31 Mart siyasal gelişmelerin dönüm noktası olmuştur.

31 Mart gerici ayaklanması şimdiedek birçok açılardan değerlendirilmiştir. Ancak, bu gerici hareketin sadece islamcı-teok-

⁶³ Kapani, y.a.g.e s 91

⁶⁴ Timur, Taner, Türk Devrimi, (Tarihi anlamı ve Felsefi temeli). Ankara 1968 sayfa 73 vd. Tunaya «efkârı umumiye»den değil ancak bir «hassasiyeti umumiyeden» söz etmektedir. Tunaya, Hürriyetin İlanı s 30-31.

⁶⁵ Tunaya, y.a.g.e s 32 vd

⁶⁶ Kapani, y.a.g.c s 91. Sayın Esen bu tutuma «aydınlar ihaneti» demektedir. Biz aydınları soyut olarak bir entellektüel amaca hizmet eden kadro olarak görmüyoruz. Aydınlar kendi başlarına bir sınıf değildirlir. Ancak tutum ve eylemleri ile bir sınıf yararına çalışırlar. Sayın Esenin aydınlar ihaneti nitelmesini bu açıdan yorumluyor ve bu görüşe katılıyoruz. (Esen Bülent Nuri. Türk Anayasasını Giriş sayfa 45)

ratik nedenlerle ve amaçlarla yapılmadığı bu harekin temelinde yabancı parmağı bulunduğu ileri sürülmekte ve bu görüşlerde tarihsel belgelerle kanıtlanmaktadır.⁶⁷

31 Martın bu yeni gözlemlerle aydınlanması sadece tarihsel değil fakat aynı zamanda a k t ü e l önem taşımakta, Türkiye'de devrim ve demokrasiyi tehdit eden tehlikelerin kaynaklarını belirtmektedir. Bu nedenle konununun daha üzerinde konuşulmağa ve araştırmağa muhtaç yönleri de vardır. Gericici-ilerici akımlara gözlemi ve stretijisi yapılırken sadece gericiliğin ve ilericiliğin s o y u t n e d e n l e r i üzerinde durulmamalı, alt yapı ilişkileri ile uluslararası ekonomik gelişmelerde gözden kaçırılmamalıdır. Siyasal düzenlerin ve örgütlerin bu gerçeklerin bir sonucu olduğu düşünülürse, İkinci Meşrutiyetin ve 31 Mart gericici ayaklanmasının siyasal değerlendirilmesinin henüz b a ş ı n d a olduğumuzu söylemek gereksiz bir abartma sayılmamalıdır. Konuyla ilgili araştırmalar eski değer yargılarını değişmeğe zorlayacak kadar güçlüdür. Batılılaşma ve demokratlaşma hareketlerini yeni baştan değerlendirmek zorunluluğu kendini artık güçlü bir şekilde duyurmağa başlamıştır.

31 Mart Gericici ayaklanmasından sonraki devir, fiili bir tek parti devri olarak tanımlanmaktadır.⁶⁸ Meşrutiyetin ilânından Otuzbir Martın ortaya çıktığı günlere kadar Osmanlı toplumu her türlü siyasal fikrin konuşulduğu bir ortam haline gelmiş, bu ortamda «hürriyeti ilân edenler» memleketin hürriyet be meşrutiyetle yönetilmeyeceği sonucuna varmışlardır. Bu siyasal olay ve yargı Türk demokrasi geleneğinin bir toplumsal özelliğine dayanmaktadır. Özgürlük babaları, biraz sonra özgürlük katilleri olmaktadır. Bu sonuç acaba poletikacıların iyi ve kötü olarak ayrılmasının bir sonucudur yoksa alt yapı ilişkilerinin kaçınılmaz bir gereğimidir? Bu soruya değerlendirme bölümünde değineceğiz. İkinci Meşrutiyet Devrinin ne zaman son bulduğu konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Profesör Tunaya bu devrin hukuken Saltanatın kaldırılması tarihi olan 2 Kasım 1922 de ve siyasal bakımdan İlk Büyük Millet Meclisinin kurulması ile son bulduğunu ileri sürmektedir.⁶⁹

⁶⁷ Avcioğlu, Doğan, 31 Martta Yabancı Parmağı, Bilgi Yayınevi, 1969.

Yazar bu incelemesinde İngiliz ve Alman Emperyalizminin 31 Marttaki rollerine değinerek, devrin siyasal kadroları ile bu devletlerin yakınlıklarını anlatıyor ve 31 Martın baş sorumlusu Derviş Vahdeti'nin bir İngiliz kuklası olduğunu ileri sürüyor.

⁶⁸ Kapani, y.a.g.e s 92-93

⁶⁹ Tunaya, y.a.g.e s 12-13

Bu devir, demokratik hayatımızda bugünde süregelen i k i b ü y ü k s i y a s a l p a r t i y e dayalı; kısır çekişmelerin ve siyasal kavgaların hüküm sürdüğü bir siyasal dönemdir.

VI. KEMALİZM DÖNEMİ :

Osmanlı toprak düzeninin bozulması, toplum içerisinde kapitalist diyebileceğimiz ilişkilerin ortaya çıkması, Kırım savaşı ile⁷⁰ başlayan dış yardım siyaseti ile Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerini içerisine alan yıkıcı dış ilişkiler Osmanlı devletinin siyasal bölüşümü ile son buldu. Devleti teslim alan ticarî kapitalizm giderek devleti siyasal işgal ile de ele geçirmişti. Osmanlı toplumu içerisindeki fikir akımları ise, konunun sonuçları üzerinde duygusal yön ve amaçlar yaratarak fikir akımlarından çok e d e b i y a t a k a r a m l a r ı n a benzeyen nitelikler kazanıyordu. Toplumu, yapısal özellikler ile birlikte inceleyen; Sanayi Devriminin neden ve sonuçları ile, toplumsal gelişmemiz arasında ilgi kuran bir düşünür çıkmıyordu. İslâmcılık-Türkçülük- Osmanlılık gibi akımlar olayların n e d e n l e r i n d e n çok sonuçları ile ilgilenen kapsam ve niteliklerinden bilimsel ilkeler olmayan geçici ve köksüz siyasal saplantılardı. Bu fikir akımları dışında, birçoğu siyasal suikastlarla biten kısır bir siyasal kavga daha doğrusu s i y a s i b i r k a n d a v a s ı Meşrutiyetin siyasal hayatına egemen olmuştu. Ulusal Kurtuluş yolu hiçbir siyasal partice öngörülüyordu.

Bu koşullarla Türk tarihinde en büyük dönüm noktası, Mustafa Kemal yönetimindeki anti-kapitalist ve anti-emperyalist Kurtuluş savaşıdır.⁷¹ Bu savaş sonrası kurulan ve Atatürk'ün ölümüne kadar geçen devreyi Kemalist Dönem olarak adlandırıyoruz.

Anadolu İhtilâli işgal kuvvetlerine karşı savunma yaparken, Anadolu'da toplanan kongrelerle artık yeni bir devletin felsefesinin açıklıyordu. Amasya Tamiminde «...hertürlü tesir ve mura-kabeden azade bir heyet-i milliyenin vücudu elzemdir.» denilerek bu savaşın Tam Bağımsız Türkiyeyi amaçladığı belirtiliyordu.^{72 73.}

⁷⁰ Berkes Niyazi, İki Yüz Yıldır Neden Bocalıyoruz? Yön yayınları s 74 vd.

⁷¹ Aksoy, Prof. Dr. Muammer, Atatürk'ün ışığında Tam Bağımsızlık İlkesi, Yavuz Abadan Armağanı, S.B.F yayınları, ayrı bası 690-753

⁷² Aksoy, Muammer, y.a.g.e s 690-753 vd; Soysal Mümtaz, Anayasaya Giriş s 151 vd.

⁷³ Esen, y.a.g.e s 56 vd

Sayın Esen bu değişimi kadercilikten akılcılığa doğru bir dönüşüm olarak nitelemektedir.⁷⁴ Artık halk baş kaldırıyor ve devletin temelindeki hakkını ihtilâl almaya çalışıyordu. Bu Meşrutiyet ve Tanzimat aydınlarının göremediği bir büyük değişiklikti. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde bu gerçek sağlam temelleri ile saptanarak yeni Türkiye'nin temelleri atıldı.

Kongreler döneminden sonra (devletin temeli) 20 Ocak 1921 tarihinde 23 maddelik anayasa ile atıldı. Artık yeni bir devlet yaratılıyordu. Bu yeni devletin yeni toplumu olacaktı. 1921 Anayasa millet egemenliği ilkesini benimsiyor, siyasi rejimin halk idaresi dayandığını ve devletin Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından yöneteceğini kabul etmişti.⁷⁵

Kurtuluş savaşının başarı ile sonuçlanmasından sonra 1924 Anayasası kabul edilmiş ve bu anayasa Büyük Millet Meclisini üstün bir kuvvet olarak belirtmişti. 1924 Anayasası ile benimsenen özgürlük anlayışı 1789 Fransız devriminin sonucu ortaya çıkan ilkelere dayanıyordu.⁷⁶

29 Ekim 1923 de kurulan Cumhuriyet ve 1924 Anayasası Tanzimat ve Cumhuriyette gelişen dualist akıllara karşı, yeni bir devlet felsefesini ifade ediyordu. Kemalizm, bu düşünce ve eyleme verilmiş bir siyasal addır.⁷⁷

Kemalizmin üç belirgin özelliği vardır. Bu üç özellikte tam bağımsızlık ilkesine dayanır. İlk özellik Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarında, Osmanlıcılık, Türkçülük, Turancılık gibi öz ve kapsamdan yoksun düşünce akımlarının reddi ile, Ulusal bağımsızlığa, halk egemenliğine ve Cumhuriyetçile dayalı çağdaş devlet ilkesinin benimsenmesiydi.

İkinci özellik, Tam bağımsız Türkiye'yi gerçekleştirmek için toplumsal ilerlemeyi engelleyecek tüm kurullarının kaldırılmasıydı. Bu girişim ile, halk ile devrimci kadrolar arasındaki duvarlar yıkılacak ve devrim ilkelerinin halka inmesine engel olan dinsel örgüt ve baskıların etkisi yok edilmiş olacaktı. Ayrıca irtica akımları ile yabancı çevrelerin⁷⁸ işbirliğide örgütsel bağlarının da yitirecekti. Kemalizmin laiklik ilkesini sadece dine karşı bir tepki

⁷⁴ Esen, y.a.g.e s 49

⁷⁵ Esen, y.a.g.e. s 54 vd.

⁷⁶ Esen, y.a.g.e s 69; Sosyal 168 vd; Kapani 93 vd; Lewis 297 vd

⁷⁷ Esen, y.a.g.e s 70, Timur 94 vd.

⁷⁸ Avcıoğlu, Doğan, 31 Martta Yabancı Parmağı, s 125

olarak gören ve eleştirenlerin yanıldıkları nokta burasıdır. Din tek başına Tanrı ile kul arasındaki bir inanç bağıdır. Kemalizmin din ile bu noktada bir çatışması yoktur. Din, sadece inanç olmaktan çıkıp, toplumsal düzen kurallarına dönüşürse, bu koşullarda dini bir inanç olarak değil ancak bir toplum düzeni niteliği ile yorumlamak ve anlamak gerekir. Kemalizmin düzeyde din ile çatışmak olarak yorumlanan laikliği, temelde toplum düzenini değiştirme amacının bir aracıdır. Din ve laiklik kavramlarını Türk toplumunun Cumhuriyet dönemindeki siyasal koşullar ile karşılaştırmadan çözümlenmek mümkün değildir.

Kemalizmin üçüncü özelliği, ekonomik bağımsızlık ve kalkınmadır. Kemalizmin en az üzerinde durulan bu yönü, yine devrinin ekonomik koşullar ile karşılaştırılmadan sağlam sonuçları ulaşmak olanağı yoktur. Cumhuriyet döneminde, dünya çapında tutarlı ekonomik yöntemler henüz belirli değillerdi. Batının Keynes ile geliştirilen Harp sonrası ekonomik politikası gibi, henüz o devirlerde başarılı sonuçlar vermemiş olan Marksist yöntemde yararlanacak tutarlıkta görülüyordu.⁷⁹

Kemalizmin bu üçüncü özelliği de devletçilik olarak adlandırıyoruz. Kemalizm devletçiliği, temel yapının değiştirilip, toplumun çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasında bir araç olarak düşünülmüştü. Bu devletçilik Türkiyenin kendine özgü koşullarından doğmuştu. Bir «iktibas devletçiliği» değildi. Ancak kurtuluş savaşını izliyen yıllar da, Kemalizmin «anti-kapitalist-ati-empyeryalist» amaçları saptırılarak İzmir İktisat kongresinde özel teşebbüscülüğe dayalı bir ekonomi düzeni benimsenmişti.⁸⁰ Ayrıca kongrede soyut ahlak ilkeleride tartışılarak bu ilkeler İktisat kongresinin kararları olarak duyurulmuştu. Bu sapmaya rağmen 1929 Dünya ekonomi buhranını izliyen yıllarda devletçilik Kemalizmin en etkili yanı olarak toplumsal ilerlemenin yöntemi olmuştur.⁸¹

⁷⁹ Berkes, Niyazi, y.a.g.e s 96

⁸⁰ Ökçün, Gündüz, Türkiye İktisat Kongresi-1923, İzmir S.B.F yayımları, 1968 sayfa 388-389

⁸¹ Vedat Nedim, Türk Devletçiliği bir İktibas devletçiliği değildir. Kadro Mecmuası sayı : 17, Bakınız ayrıca Şevket Sürayya, İktisadi Devletçilik, aynı sayı; Kadro Dergisi etrafında toplanan yazarlar, Kemalizme ekonomik bir muhteva vermek için çalışmışlardır, Kadrocuların felsefesini, Türkiyenin ancak kendine özgü koşullarından çıkan bir ulusal kalkınma yolu olarak özetlemek mümkündür. Ancak kadrocular komünistlik ve faşistlikle suçlanmış ve suçlanmaktadır Bu akım için bak : İnkilap ve Kadro, Şevket Süreyya Aydemir, Ankara Bilgi yayımları, 1967

1932-1939 devresi arasındaki devletçilik çok önemli başarılar elde etti. Bugünkü planlama tekniğinin öngördüğü reformlara girilmeksizin bile, ulusal gelirin yüzde onu yatırımlara ayrılabilirdi. Bu arada Osmanlı dış borçlarının 36 milyon liraya yaklaşan bir kısmı ödendi. Kalkınma çabaları, iç istikrazlar ve dış borçlara rağmen Türk parasının değeri arttı. Ancak bu devletçilik politikası bazı çevrelerin zararlarına sebep oldu. Bu politikadan en yararlı çıkanlar çiftçilerdi. Devletçilik, ekonomik buhranların da çiftçilerin zarar görmesini engelledi. Planlama tekniğinin gelişmediği bir devrede Kısmi Sanayi planları ile önemli kalkınma çabalarına girildi. Ve temel hizmetler başarılıydı.⁸²

Genellikle ordudan gelen ihtilaller, egemen sınıfların yararına yapılır. Egemen sınıflar, emekçi sınıflar üzerindeki egemenliklerini sürdürebilmek için orduya ihtiyaç duyarlar. Az gelişmiş ülkelerde sağcı iktidarların politikası budur. Ancak bu kuralın da istisnalar vardır. Fransız siyasal bilimcisi Duverger'e göre, bazı ihtilaller ordudan gelse bile küçük burjuva ve hatta emekçi sınıflar yararına yapılabilir. Kemalizm, bu istisnaların en canlı örneğidir.⁸³

Marksist devlet anlayışı geçici olarak proleterya diktatörlüğüne dayanır. Bu zorunlu devreden sonra, diktatörlük kalkacak ve komünizmin üst aşamasına ulaşılabilecektir. Kemalizm, ise, toplumu demokrasiye alıştırma, ve demokrasinin temellerinin atılma devridir.⁸⁴ Kemalist devlet anlayışında, bağımsızlık ilk temel öğedir. Yalnız bu bağımsızlık iki kapsamlıdır. Emperyalizm karşısında ulusun ve ulus içerisinde kişinin bağımsızlığı birlikte düşünülmüştü.⁸⁵ Demokrasiye geçiş devresi için Kemalizm, sisteminin bir gereği olarak totaliter olmuştu. Kurtuluş savaşında Atatürkü destekleyen eşraf, Kemalist devrimin en tutucu ayak bağıydı. Sanayi proleteryası yok denilecek kadar azdı ve köy emekçileri dağılmıştı. Kemalizmin dayanacağı ve devrim ve dönüşümleri adına yürüteceği bir sınıf oluşmuş değildi.⁸⁶ Bu nedenle devrimi devrime inanmış bir kadro ile yürütülecekti. Ve bu olumsuz koşullarla ancak Ata-

⁸² Boratav, Korkut, *Türkiyede Devletçilik*, S.B.F Maliye Enstitüsü 1962, s 56

⁸³ Duverger Maurice, *The Idea Of Politics*. London 1967 s 124

⁸⁴ Esen, y.a.g.e s 70 vd, Kapani, y.a.g.e s 93 vd; Soysal, 165 vd.

⁸⁵ Lewis, y.a.g.e s 297; Kapani s 94 aynı fikir; Esen bu görüşü «bağımsız yaşama iradesin de oluş» olarak nitelemektedir. bk s 72

⁸⁶ Bu konuda ilginç tartışmalar için bakınız Mete Tuncay *Türkiyede Sol Akımları* S.B.F yayınları s 157; Taner Timur s 126 vd; Ho Şi Minh, *Türkiyede İşçi Hareketleri*, *Aydınlık dergisi*, Kasım 1968 s 1, sayfa 75 vd

türkün sağlığı ile sınırlanabilecek kısa bir devre Kemalizmin dönemi oldu.⁸⁷

Atatürkün ölümünden sonra, çok partili hayata geçişle birlikte tam anlamı ile «karşı devrim» niteliğine büründü ve bir süre sonra özü laisizm olan biçimsel bir devrimcilik olarak savunulmağa başladı. Kemalizmin gerçek anlamı ise ancak 27 Mayıs 1960 devriminden sonra tartışılmağa başlandı.

VII. ÇOK PARTİLİ DÖNEM :

Kemalizmin demokrasiye hazırlık devresi olduğuna yukarıda değinmiştik. Atatürkün sağlığında çok partili demokrasiye geçiş denemesi yapılmışsa gerici ayaklarından çekinilerek bu girişim durdurulmuştur. Kapanı bu olayı şöyle tanımlamaktadır :

«...Atatürkün sağlığında demokrasi idealinin gerçekleştiğini görememiştir. Bu yolda yapmış olduğu bir deneme (1930 de Serbest fırka denemesi) vaktin henüz erken olduğunu, hazırlık ve yetişme devresinin tamamlanmadığını göstermiştir...»⁸⁸

Serbest Fırka denemesinden sonraki ikinci girişim «Müstakil Gurubun» kurulmasıdır. Ancak Cumhuriyet Halk Partisinin bir iç denetimi niteliğindeki bu partide gelişme olanakları bulamadı.⁸⁹

Kısa süren devrede Kemalist devrimler alt yapı ilişkilerini değiştirememiş daha doğrusu değiştirme olanak ve zamanını bulamamış, Atatürkün ölümünden sonrada devrimlerin yarattığı ters izlenim, toplumun egemen güçlerince denetlenmiş ve Kemalist yönetime karşı halk gizli bir ayaklanma ortamına sokulmuştur. «...Toplumun eski yapısına hakim olanların ve ekonomik hayattaki yeni güçlerin yönetici kadroca girişilen bazı hareketler karşımızdaki tepkisi çok daha etkili oldu ve yığınlardan gelen o temel tepkiye öncülük etti...»^{90 91}

⁸⁷ Sayın Esen Kemalist dönemini 1924-1946 arası olarak kabul etmektedir. Bizce bu dönem 1924-1938 arasındır. Atatürkün ölümünden sonra, sayın Esenin de kitabının veriler başlığında belirttiği gibi, Kemalizm «heyecan ve dinamizminden kaybetti». Atatürkün ölümünden sonraki dönemde ise Kemalizm terk edilerek demokrasi adına gerici parlamentarizm yolu tutuldu. Bu konuya ilerde tekrar döneceğiz.

⁸⁸ Kapanı, s 97

⁸⁹ Soysal, s 182

⁹⁰ Soysal, s 183

⁹¹ Bayar Celal, Başvekilim Adnan Menderes. Hürriyet Gazetesi, 29.6.1969 (Kitap olarak yayınlanmıştır.)

İkinci Dünya savaşı bu koşullarla karşılandı. Savaş ekonomisinin gereği olarak benimsenen ekonomik ilkeler ve uygulamalar ile toplumdaki hoşnutsuzluklar bir kat daha arttı. Varlık Vergisi Kanunu ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun tepkileri Meclise kadar ulaştı.⁹² Kemalizmin bağımsız toplum, özgür yurttaş yaratma amacı terkedilerek, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmeleri ile de biçimsel demokrasiye doğru eğilimler arttı.

Bu devrenin en önemli ve ilginç olayı 1940 da Köy Enstitülerinin kurulmasıydı. Köy Enstitüleri, tüketici eğitimden üretici eğitime geçilerek toplumun yeni baştan örgütlenmesini amaçlayan bir «kansız ve sessiz» devrimdi. Bu girişim egemen çevrelerin baskısı ile önledi ve Enstitüler kapatıldı.⁹³

Tıpkı Sanayi Devriminden sonra ticarî kapitalizmin devleti teslim alması gibi İkinci Dünya Savaşından sonrada uluslara sermaye az gelişmiş ülkelere doğru akmaya başladı. Bu koşullarda yeni bir ticaret burjuvazisi toplumun en önemli kesiminde güçlenmeğe ve siyasal hayatı etkilemeğe başladı.⁹⁴ İkinci Dünya savaşının sonunda faşist rejimlerin çöküşü klasik demokrasinin yeniden güçlenmesine yol açtı. Bu koşullarla da devrin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de zorunlu olarak 19 Mayıs 1945 de çok partili düzeni benimseyen bir konuşma ile Türkiyede çok partili dönem açılmış oldu.⁹⁵

1946 da ilk kez çok partili demokrasinin seçimi, olaylı geçti. Birçok seçim sandığının kaçırıldığı ileri sürüldü. 14 Mayıs 1950 de ise Demokrat Parti büyük çoğunlukla seçimleri kazanarak tek parti düzenini oy yolu ile yıkılmış oldu.⁹⁶

⁹² Soysal, s 183

⁹³ Kirby Fay, Türkiyede Köy Enstitüleri, 1962 .Bu eserde Köy Enstitüleri amacı ayrıntılı biçimde incelenerek bu devirdeki siyasal olayların ve kişilerin ilginç gözlemleri yer almaktadır. s. 67 vd.

⁹⁴ Soysal s 183

⁹⁵ Soysal s 183

⁹⁶ Eroğul Cem, Demokrat Parti, S.B.F (yayınlanmamış doktora tezi) 1969; Kurthan Fişek'in «Türkiyede Kapitalizm ve İşçi Sınıfının Gelişmesi» adlı eserinde belirttiğine göre yazar doktora tezinde, Demokrat Parti Devrini bazı yönleri ile ilerici bir hareket olarak nitelemiştir ki, bu görüşleri tez yayımlandıktan sonra tartışmak istiyoruz. Demokrat Parti devresinin bu gibi bilimsel eserle aydınlanması gereğince inanırız; ancak bir devir iktidarın ilerici sayılabilmesi için, toplumsal yapının O örgütçe değiştirilmesi ve yeni düzenin üretim ilişkilerinde halkın payı ve söz hakkı olmalıdır. Hakim üretim biçimini değiştirmiyen üstelik egemen sınıflar iktidarını güçlendiren bir siyasal devrenin ileri sayılmasındaki nedenlerin açıklanması gerçekten ilginç olacaktır.

Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisinin içinden çıkan devrin koşullarına göre bu partinin yurt çapında bir tepkisi olarak güç kazanmıştır. Demokrat Partinin ekonomik yöntemi liberalizmdir. Temel ilkeleri, devlet teşebbüsünün sahasını daraltarak özel teşebbüse vede yabancı sermayeye geniş olanaklı alanlar açmaktır. Partinin düzeyde demokratik görünen havası bir parçada Cumhuriyet Halk Partisinin yarattığı baskıcı rejimin alternatifi olmasından doğuyordu. Oysa ekonomik liberalizme alabildiğine açık olan Demokrat Parti, siyasal liberalizme karşıydı. Demokrat partiyi «demokratik sayma yada saymama» bu ölçülerin nitelik ve kapsamların göre değişmektedir.

İkinci Dünya savaşından sonra özellikle 1948 yılından sonra başlayan uluslara arası sermaye akımı Demokrat Partinin ekonomik politikasına da uygun düşüyordu. 1950 den önce başlayan askeri siyasal ilişkiler bu devrede gittikçe sıklaştı. Yabancı sermayenin yurt içindeki çalışacağı alanlar ve yasalar kabul edildi. Bu arada Yabancı Sermaye ve Petrol Kanunları yabancı uzmanlarca hazırlanarak yabancı sermayeye büyük ayrıcalıklar tanındı.⁹⁷

Bu koşullar içerisinde devletin yatırım politikasında bir artış görüldü. 1948-1951 de ulusal hasılanın yüzde 10.1 oranında olan yatırımlar, 1950-55 de yüzde 13.4'e yükselmiş, 1956-59 yılları arasında ise bu artış yüzde 13.8 i bulmuştu. Yatırımlarda özel sektörün payı yüzde 6-7 olup, bu yatırımların yarısından fazlası lüks mesken yapımına harcanmıştı.⁹⁸

Sanayi alanında «1964 İmalat sanayi Sayımı» rakamlarına göre 1940 dan önce kurulmuş ve bugünde mevcut bulunan imalat sanayiinde özel iş yerinin sayısı 344 olup, 1949 da bu sayı 368'e yükselmiştir. 1950-54 de 556, 1955-59 da 784 iş yeri açılmıştır.⁹⁹ Rakamlardan da anlaşılacağı üzere memlekette özel teşebbüscülüğe doğru büyük bir gelişme vardı. Bunun yanında arsa fiatları artmış, arsa satışlarında büyük karlar elde edilmişti. Bu devrin söz edilmeğe değer ekonomik olaylarında bankacılık ve sigortacılık politikasındaki tutumlardı. Tarımsal krediler köylü yerine tarımsal üretimle ilgileri bulunmayan iş adamlarına verilmiş kredi dağıtan bankalar iflas etmiş, bu bankarın borçlarında hazineye ödedilmiştir. Bunların arasında Tutum Bankasının hikayesi ilginçtir. Aktifinin yüzde 67.5

⁹⁷ Baran Tuncer, Türkiye'de Yabancı Sermaye Sorunu, S.B.F yay. s. 69-91

⁹⁸ Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni, s. 333

⁹⁹ Payaslıoğlu Arif, Türkiye'de Özel Sanayi Alanındaki Müteşebbüsler ve Teşebbüsler, S.B.F yay. Ankara 1961.

olan 26 Milyon kredi dağıtan bu banka iflas etmiş ve borçlarını hazine kapatmıştır. Devlet bankalarının kredi politikası doğrudan doğruya devrin siyasal iktidarına bağlıydı. Kuruluş amacına göre üreticiye yardım etmesi gereken Ziraat Bankasının üreticiye değil Ticarî bir şirkete 76 Milyon Türk liralık kredi açması devrin ilginç örneklerinden biridir.¹⁰⁰

1950-60 devrinde Batılı devletlerin yardımları büyük rakamları ulaşmış ancak yatırımlar, yukarıda değinildiği gibi, ağır sanayiye değil montaj sanayi ile lüks mesken sahalarına yatırılmıştı. Böylece, Türkiye'nin gerçek ihtiyaca olan büyük sanayi ve ulusal yapı içerisindeki endüstri devrimi gerçekleşmiyor; aksine uluslararası sermaye örgütlerine bağlı bir ticarî kapitalizm yaratılıyordu.

Bütün bu ekonomik gelişmeden en çok zarar gören sabit gelirlerdi.¹⁰¹ İşçi, memur gibi dar gelirli bu devrin tüm sıkıntılarını yüklenmek zorunda kaldılar. Özellikle büyük şehirlerde yaşayan subaylarda bu sıkıntının yıkıcı izlerini yakından görüyorlar ve siyasal koşullarında etkisi ile Demokrat Parti yönetiminden gittikçe soğuyup, ordu içinde 1956 da kurulan¹⁰² ihtilâl guruplarının çalışmalarından da etkileniyorlardı.

Demokrat Partinin yıkılış nedenleri arasında anti-laik tutumda son derece önemli bir etkeni. 1946 da çok partili hayatı girer girmez yoğunlaşan anti-kemalist tepkiler 1950 yılında Demokrat Partinin ilk hükümet programında açıkça belirtiliyordu. Başbakan Adnan Menderes devrimleri «tutan devrimler-tutmayan devrimler» olarak ikiye ayırıyor ve böylece Atatürk devrimlerinin parçalanabileceğini bir hükümet görüşü olarak açıklıyordu.¹⁰²

Menderes geçmiş devrin «müdahaleci, kapitalist, bürokratik ve inhisarca devlet «anlayışına karşı olduğunu»¹⁰⁴ belirtiyor devirleri-

¹⁰⁰ Avcioğlu, y.a.g.e s 341 vd

¹⁰¹ Boratav Korkut, Gelir dağılımındaki değişiklikler, S.B.F der. cilt XXV, Mart 1969 sayı I s 217 vd bak ayrıca aynı yazarın 100 soruda Gelir dağılımı, Gerçek yayınevi,

¹⁰² İsen Can Kaya, Geliyorum Diyen İhtilâl, 1964 İstanbul, ayrıca Gölgedeki Adam, Dünder Seyhanın hatıraları. 22 Şubat Ve 21 Mayıs İhtilâl teşebbüslerinin liderlerinden Talat Aydemir ve Dünder Seyhan ilk ihtilâl komitesinin kendileri tarafından 1956 yılında kurulduğunu belirtmektedirler.

¹⁰³ Tunaya Tarık Zafer, İslamcılık Cereyanı, Siyaset İlmi Serisi no : 3, İstanbul 1962 s 223

¹⁰⁴ Esen, y.a.g.e s : 122-123 vd. Sayın Esen ihtilâlin nedenleri arasında laiklik konusuna önemli yer vermektedir ki bu gözlem asker-sivil bürokratların ihtilâle yönelişlerindeki nedenleri açıklama bakımından önem taşımaktadır.

nin eski devrin bir tepkisi olduğunu açıklıyordu. Ancak Demokrat Partinin sınıfsal yapısının gerektirdiği siyasal savunma araçlarının en etkili ne önemlisi din silahıydı. Temelde ticari kapitalizm ile islamcı akımları birleştiren bağ buydu. İlk yıllarda başlayan ticarilik iktidarın sonradan desteklediği Nurculuk gibi gerici akımlar gittikçe güçlendi. Kasaba burjuvazisinin en sağlam dayanağı din silahı böylece demokrat partinin temel dayanaklarından biri oldu.

1958 ekonomi krizine gelindiğinde Türk Demokrasisi bu denli olumsuz koşullar içerisindeydi. Devrin muhalefeti ve kamu oyuncu bu ekonomik kriz ve laiklik konusundaki tutumlar gittikçe serleşiyor, iktidarda bu eleştirilerden kurtulabilmek için basın özgürlüğünü kısıcı yasaklara yöneliyordu. Demokrat Partinin yasaklama politikası muhalefetin denetim görevini ortadan kaldırmaya yönelikte toplum içerisinde büyük huzursuzluklar sokağa döküldü. Anti-demokratik tedbirleri karşı Ankara ve İstanbul Üniversitesinden sert tepkiler gelmeğe başladı. İktidar ve tepkilere karşı polisi kullanmaya teşebbüs etti. Polis-öğrenci tartışma ve kavgaları iktidara karşı bir ihtilâl havasına büründü. Emniyet Kuvvetleri ile yetinmeyen iktidar Ankara ve İstanbul şehirlerinde Sıkı Yönetim İlan ederek anti-demokratik baskılara orduyuda alet etmek istedi.¹⁰⁵ 28-29 Nisan olayları ile iyice sertleşen İktidar -Gençlik ilişkileri 27 Mayıs 1960 günü duruma Silâhlı Kuvvetlerin müdahalesi ile son buldu. İktidar sorumluları ihtilâl günü tutuklanarak anayasayı ihlal suçundan yargılanarak çeşitli cezalara çarptırıldılar. Demokrat Partinin üç sorumlusu hakkında verilen ölüm cezası infaz edildi.

27 Mayıs Devrimi «...1950 den sonra kurulmuş olan burjuva bürokrasi dengesinin bozulmasına ve bürokratik yanın zayıf düşürülmesine karşı bir tepki...» olarak nitelenmektedir.¹⁰⁶ Prof Soysal'a göre «...askeri sivil bürokrasi kendi eliyle getirmiş olduğu demokrasinin gelip dayandığı sonuç karşısında seçimden çıkma iktidarı devirmekten ve öncülüğü yine ele geçirmekten başka bir yol...» bulamamaktadır.

Prof İdris Küçükömere göre ise «...kendi varlığını korumak isteyen bürokrasinin yapmış olduğu... bir hareketti ve bürokratların «...subay kanadından bir gurup...» tarafından başarılmıştı. Böylece iktidara gelen 27 Mayısçılar «hukukçu profesörlere bir ana-

¹⁰⁵ Karal, Ord. Prof. Dr. Enver Ziya 27 Mayıs İnkılabının Sebepleri ve Oluşu, İstanbul 1960 Milli Eğitim Basımevi s : 14-15

¹⁰⁶ Sosyal, Müntaz, Anayasaya Giriş, İkinci yayımlanış, 1969 s : 190

yasa ısmarlamışlar» ve «bu ısmarlanan anayasayı da» yürürlüğe koymuşlardı.¹⁰⁷

Demokrat Parti kurucusu ve 1950-60 devrinin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, kendisini iktidardan uzaklaştıran ve ölüm cezasına çarptıran 27 Mayıs ihtilalini şöyle tanımlamaktadır :

«...Bence 27 Mayıs bir fiili durumdur. Osmanlılardan gelme geleneksel yönetimimizdeki Ordu-Medrese işbirliğinin kanun yapma ve yürütme gücüne karşı direnişi, müdahalesidir...»¹⁰⁸

Prof Kapani ise şu yorumu yapmaktadır : «...27 Mayıs devrimi, baskı karşısında direnmenin en belirgin örneklerinden biri sayılabilir. İlerici kuvvetlerin el ele vererek gerçekleştirdikleri bu hareketin hedefleri bellidir : Atatürk prensiplerinin korunması ve demokratik hukuk devletinin yeniden sağlam temeller üzerine kurulması...»¹⁰⁹

Prof Esen'in yorumu ise şu şekildedir «...Gayesi iktidarın davranışları yüzünden saygı görmeyen demokratik anayasa değerlerini korumak olan ve bu korumanın başka bir yoldan sağlanmasına imkân kalmamış bulunduğu için patlak verme zorunda kalmış bulunan aynı zamanda Silahlı Kuvvetlerle desteklenen her halk hareketi «meşru ihtilaldir»... 1960 ihtilali ile Türk Anayasa gelişmesinde yeni bir sahife açılmıştır...»¹¹⁰ Yine sayın Esen'in tanımına göre «...1960 askeri müdahalesi bir ilk yardımdır. Radikal bir tedavi değildir...»¹¹¹ İhtilalden sonra hazırlanan anayasanın amacı Demokratik hukuk devletinin temellerini atmaktır.

27 Mayıs İhtilalinden sonra¹¹² bir bilim kurulunca Anayasa tasarıları hazırlandı. 6 Ocak 1961 de toplanan kurucu Meclis, anayasayı hazırladıktan sonra 9 Temmuz 1961 de halk oyu hazırlanan bu anayasayı kabul etti. Bu anayasa ile Türkiyede bugünde için de bulunduğumuz yeni bir devre başlamış bulunuyordu.

¹⁰⁷ Küçükömer İdris, Düzenin Yabancılaşması, Ant Yayınları s : 124

¹⁰⁸ Bayar Celal, Başvekilim Adnan Menderes, Hürriyet Gazetesi, 29.6.1969

¹⁰⁹ Kapani, Kamu Hürriyetleri s : 100

¹¹⁰ Esen, Türk Anayasasına Giriş s 134 vd

¹¹¹ Esen, Türkiyede Anayasal Gelişmeler, A.H.F Dergisi s 46 cilt XXV, 1968 sayı 1-2

¹¹² Sosyal «İhtilâl» kelimesinin kapsamı üzerinde durarak 27 Mayıs Devrimi için «ihtilâl» ve «devrim» sözcüklerinin kullanılmasından kaçınarak «27 Mayıs Hareketi» terimini kullanmayı uygun buluyor. Sosyal, y.a.g.e, s 190-191.

1961 Anayasası, geçmiş devrin bütün sakıncalarını göz önünde tutarak çalışan ve bu nedenle genel oyada bir parça kuşku ile bakan bir kurulca hazırlandığı için iktidar frenleyici mekanizmayıda kendi yapısı içerisinde getiriyor. Özellikle yargı denetiminin en geniş kapsamı ile benimsenmesi bu endişenin belirtilerinden biridir. Egemenliğin kullanılışı ile ilgili olarak hükümet kanunlar çerçevesi içerisinde «görev» yapan bir organ olarak tanımlanmış egemenliğin kullanma bir «yetki» olarak yasama ve yargı organlarına verilmiştir.

1961 Anayasası genel oyu kabul etmiş ve partileri demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları olarak nitelmiştir. Geneloy ve çok partili düzen anlayışı ile uyumlu olarak düşünce özgürlüğü en geniş kapsamlarla anayasa hükmü olarak benimsenmiş, geçmiş devrin sakıncalarında düşünülerek basın özgürlüğünü koruyacak ayrıntılı hükümler benimsenmiştir.

Anayasa bu ilke ve hükümleri ile «anayasanın üstünlüğü» ilkesini benimsemiş ve bu ilkeyi devletin temellerinden biri saymıştır. Bu nedenle devlet adına kamu gücünün kullanılması da bu anayasanın ilke ve koşulları ile sınırlandırılmıştır.

Anayasanın en önemli temellerinden biride Atatürk devrimlerinin temel dayanak noktası olarak benimsenmesiydi. Gerçekten anayasanın önsözünde Kemalist devrimin ilkelerine bağlı bulunduğu edebi bir formül içerisinde belirtilmektedir.

1961 Anayasa devrinin en ilginç olaylarından biride Sosyalist Partinin kurulması ve Parlemantoya girişidir. Türkiye İşçi Partisinin Türk siyasal hayatına girmesi ile birlikte Türk halkı için «yeni» sayılabilecek konular tartışılması başlamış ve çok partili düzenimizde bir «başka ses» duyulmağa başlamış, bu yeni akım toplum içerisinde etki ve tepkisini yaratmıştır.

1965 Seçimleri ile büyük çoğunlukla iktidara gelen Adalet Partisi, bu yeni anayasa devrinin uygulanması ve anayasa ilkelerinin yaşatılması ile sorumlu iktidar partisidir. Cumhuriyet Halk Partisi, oy sayısı bakımından ikinci büyük parti olarak muhalefet görevini yürütmektedir. Bu iki büyük parti yanında, Millet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, İşçi Partisi Birlik Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, Güven Partisi yasama görevi yapmaktadırlar.

VIII. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME :

Yukarıda (s. 136-140) Asya Tipi Üretim Tarzı başlığında Osmanlı Toplumunun yapısal özelliklerine değinmiş ve reayanın bir sınıf olduğunu belirtmiştik. Üretim artığına el koyan ve merkezi devlet otoritesine bağlı dirlik sahiplerinin devletin siyasal yapısı ile kaynaşarak toplum içerisindeki hakim sınıfları oluşturacağı da bir toplumsal olgudur. Osmanlı toplumunda sınıfsal ayırım, üretim biçimi sonunda ortaya çıkmış, üretim biçimi nitelik ve sahip değıştirdiçe hakim sınıfların özellikleride değışmiştir.

Sanayi Devriminin zorunlu sonucu olarak Osmanlı ekonomisi Batı ile ilgi kurduktan sonra, ekonominin temelleri Batı ticarî kapitalizminin eline geçmiş devlet hakim sınıflar, ticarî kapitalizmin üretim biçimi ile nitelik ve nicelik değıştirmişlerdir. Artık hakim sınıfları oluşturan temel güç uluslar arası sermayedir. Devlete bağlı «kapıkulu»'nu ticarî kapitalizm ile ilgi kuran ve bu üretim ilişkisi içinde olanlar ve olmayanlar olarak ikiyi ayırmak gerekmektedir.

Parlementer düzen, Batının siyasal ve ekonomik aşamaları sonunda eriştiği bir siyasal aşamadır. Batıda feodal düzenin yıkılışı, batı insanını «serf» olmaktan¹¹³ kurtarıp iradesini özgürleştirecek bir özellik taşır. Derebeyleri ile kralların mücadelesi böyle bir sonuç vermiştir. Oysa Osmanlı toplumunda reaya açısından böyle bir mücadele söz konusu değildir. Reaya da hakkı için mücadele etme bilinci yoktur. İrade özgür değildir. Kitlelerin bilinçlenmesi ve siyasal kavgaya girmeleri toplumlarda bir gelenek olarak yerleşirse, siyasal mücadelelerde toplumsal izler görülebilir. Fikir akımları ile toplumsal sınıflar arasındaki ilgi bu geleneğe sahip toplumlarda bir önem ve geçerlik kazanır. Türk toplumunun siyasal gelişmesinde sınıfların ve kitlelerin savaş geleneği yoktur. Siyasal kavgaya dar bir çevre içerisinde yapılıır. Bu kavgacıların sınıf kökenleri aynıdır. Siyasal mücadelede bir sınıf bilinci yoktur. Osmanlı toplumunda ezilen sınıf, kendi sınıf çıkarı için kavgaya girmemiştir. Birey psikolojisi edilgendir. Devlet baba karşısında reaya ürkek ve çekingendir. İslamcı felsefe bu edilgenliği büsbütün artırmıştı.

Batı toplumu, çatışma ve çelişmelerin sonunda kendi-koşullarına dengeye varmış bir toplum görüntüsü gösteriyor. Feodalitenin yıkılması yeni bir sınıfın doğumuna ve bu sınıfın siyaset iktidarı ele geçirmesi sonucunu doğuruyor. Ticarî kapitalizm bu egemen-

¹¹³ Sosyal, a. g. e s 8 vd

liği uluslararası bir düzeye sokuyor.1789 Fransız ihtilali, burjuva egemenliğini güçlendirecek temelleri atıyor. Osmanlı toplumunda bu gelişme ters oluşumlar yaratmıştır.¹⁴ Osmanlı Devleti uluslar arası sermayenin kaynağı değil, ancak bu uluslar arası sermayenin pazarıdır. Bu nedenle ticarî kapitalizmin batıda yarattığı ve güçlendirdiği burjuva sınıfı Osmanlı toplumunda yaratılmamıştı. Sermaye birikimi olmadığından böyle bir sınıf yaratmanın ekonomik olanakları da yoktu. Anadolu'da toprak düzeni ile sömürülen reayya sınıfı buna karşı fetih politikasına bağlı devlet, batıdan ayrı bir gelişme çizgisi izliyecekti.

Parlamentarizm, Batının bu sınıfsal yapısına uygun ve XIX. yüzyıllarda İngiliz siyasal gelişmesinin bir verisi olan yönetim biçimidir. Bu sınıfsal özellik ve yapıya uygun olarak, gelişen parlamento geleneğini; bu koşullardan ve toplumsal temellerden ayrı düşünmemek gerekir. Türkiyede anayasal gelişmelerde bu yanlış egemen olmuş, batı, toplumsal temellerinden ayrı düşünülmüş ve biçimsel kuralları bu anlayış içerisinde benimsenmiştir.

Tanzimat, Meşrutiyet, Cumhuriyet devrinde İktidarların siyasal özgürlüklere karşı takındıkları tavırları sadece bu devirlere hükmetmiş olan siyaset adamlarının iç niyetleri ile açıklamak ve bütün gerilikleri «kötü politikacı» denilen soyut bir varlığa yüklemek bir eksik ve yanlış yoldur. Batı kurumlarında alır almaz aksayan bir özellik vardır. Tıpkı kalp nakli gibi, vucut bu yeni ve yabancı organı istememektedir. Şuray-ı Devlet kuruluyor ancak bir süre sonra etki ve gücünü yitiriyor; Meşrutiyet devrinde İttihadçı-tilafçı çekişme bir siyasal kan davası olarak devlet hayatında büyük kayıplara mal oluyor; 1950-60 devresi hiç bir siyasal yenilik getirmeden bir ihtilale yol açıyor.

II. Abdülhamid Meşrutiyet vaad ederek Türk siyasi hayatında ilk kez Anayasayı kazandıran padişah ününü kazanıyor. Bu anayasa aynı İkinci Abdülhamid tarafından uygulanmıyor ve siyasal özgürlükler ortadan kaldırılıyor. İkinci Abdülhamidi deviren İttihad Ve Terraki Cemiyeti, bir süre sonra aynı kapalı rejimin uygulayıcısı oluyor. Cumhuriyet Halk Partisine bir tepki olarak seçilen ve iktidara gelen Demokrat Parti ancak bir ihtilalle iş başında uzaklaştırılabiliniyor. Demokrat Partiyi yıkan Milli Birlik Komitesi üyelerinden bir kısmı demokratik sisteme karşı oldukları için yurt

¹⁴ Soysal, y.a.g.e s : 14

dışına gönderiliyorlar.¹¹⁵ Kurtarıcıların özgürlük katilleri olmaları bile basit rastlantı değildir. Aynı toplumsal koşullar aynı sonuçları doğurmakta, iktidarlar bir önceki kötü uygulamaların taklitçisi olmaktadır. Toplumsal yapı değişmediğinden her parlamento bir öncesinin özelliklerini taşımakta, bu parlamentolarda aynı sınıf kökeninden gelen partilerin kişisel çatışma ve çekişme alanı olmaktadır.

Temel eksiklik, Türkiye'nin demokratik çerçeveyi ve biçimsel kuralları dolduracak bir toplumsal yapı içerisinde olmamasıdır. Batı demokrasisini oluşturan toplumsal temellerden yoksun bir toplumda, bu demokrasinin biçimsel kuralları uygulanma ortam ve olanağını bulamamaktadır. Partiler ve düzen aynı kaldıkça ve bu partiler düzeni oluşturan hakim sınıfların partisi olacaklarından bir kısır döngü içerisine girilmektedir. **Temel yapı değişmedikçe toplumu bu partiler temsil etmekte, bu partiler toplumu temsil ettikçe de temel yapı değişmemektedir.** Demokratik Hukuk Devleti, bir aydın romantizmi olmaktan öteye bir değer taşımamakta ve düzeyde «demokratik hukuk devleti» kavramlarına rağmen «gerici parlamentarizm» e demokrasi adı verilmektedir.

Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyine ulaştıracak formül **Kemalizmdir.** Kemalizmi, sadece bir batıcılık değil, bağımsız bir siyasal yapı içerisinde, toplumsal devrimlerin tamamlanıp, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak olarak anlamak ve uygulamak gerekir. Bugün Türkiye'nin hakim üretim güçlerine yabancı sermayenin el koyduğu, ve toplumsal sınıf ve güçlerinde bu üretim ile oluşacağı da düşünülürse, Kemalizmin anladığı anlamda bir bağımsızlık savaşına ihtiyaç duyulduğu sonucuna da ulaşılır. Kemalizm salt anlamda işçi sınıfına dayalı bir Marksist eylem değildir. Ancak getirdiği sonuçlar küçük burjuva ve emekçi sınıflar yararına değildir. Hakim üretim biçimi ve bu üretim biçiminin kaynakları saptandıktan sonra ikinci adım siyasal örgüt ve siyasal yapı ile Kemalist Devrimin uygulanma koşullarını göstermek gerekir.

Kemalizm, tek parti yönetimine bağlı devrimci bir düzen çeşididir. Bu devrimci düzende, sanayi aşaması en kısa sürede yapılarak, demokrasiyi oluşturacak üretim gücü yaratılacak ve toplumsal sınıflar bu düzende kendi ekonomik koşulları ile uyumlu bir öz kazanacaklardır. Bu aşama geçildikten sonradır ki, çok partili

¹¹⁵ Milli Birlik Komitesinde 14'ler olarak adlandırılan bir grup, bir siyasal tutarlılık gösterememiş ve üyeleri aşırı sağdan orta sol partilerine kadar çeşitli partilere girmişler bir kısımda siyasal hayattan çekilmişlerdir.

düzene geçme olanakları bulunacaktır. Bir bakıma ulaştığımız sonuç, çok partili düzene geçiş yıllarımızda başlanan noktadır.

«...Kemalist tez, bağımsızlık içinde toplumsal devrimler yolu ile çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak biçiminde özetlenebilir. Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlarla hızlı kalkınması ve çağdaş uygarlık düzeyine bir an önce ulaşması için tek çare olarak gördüğümüz milli devrimci kalkınma yoludur. Kemalist tezin temele indirilmesi ve böylece Atatürk devrimlerinin devam ettirilmesinden başka bir şey değildir...»¹¹⁶

Kanımızca, siyasal özgürlüklü bir toplum olabilmenin başka bir yolu yoktur. Bu yolu açacak olanlar ise, bugünkü siyasal partiler değil, asker-sivil aydınlardan oluşan **milliyetçi devrimcilerdir**. Milliyetçi devrimciler ise, burjuvanın sol yanı olarak nitelenen bir çevreden çıkan asker-sivil aydınlar toplumdur. Toplumsal sınıflar, özellikle işçi ve köylü sınıfının siyasal iktidara yaklaşma yolu Kemalizmdir. Bugünkü demokratik hukuk devletinin uygulanmasına ve eylemsel geçerlilik kazanmasına engel olan gayri milli ve feodal sınıflar ancak Kemalist devrim ile siyasal hayattan silineceklerdir.

Çok partili demokratik hayatı özlemek, toplumsal yapı karşında bir anayasa ve demokrasi romantizmidir. Türkiye'nin toplumsal gerçekleri, yukarıda özetlediğimiz gelişmeler ancak «**K e m a l i s t K a l k ı n m a y o l u**»nu gerektirecek özellikleri kanıtlamaktadır. Türk halkını insan onuruna yaraşır bir düzeye kavuşturmanın yolu, ancak Türk toplumunun toplumsal özelliklerine dayalı devrimci yönteminin izlenmesi ile açılabilir.

¹¹⁶ Avcioğlu, Türkiye'nin Düzeni, s. 526.